MUSULMON BO‘LMAGAN MAMLAKATLARDA HALOL TURIZM STANDARTLARINI JORIY ETISH TAJRIBASI

Asadov Nosirjon Nozim o‘g‘li
Buxoro davlat universiteti, turizm (faoliyat turlari bo‘yicha) mutaxassisligining 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Hozirgi kunda jahon turizm tendentsiyasi halol turizmga o‘tmoqda. Qanday bo‘lmasin, halol turizm biznesi tobora istiqbolli turizm turlaridan biri sanaladi. Agar musulmon bo‘lmagan davlatlar haqida gapiradigan bo‘lsak, halol turistlar Yevropa mamlakatlariga sayohat qilishni afzal ko‘radilar. Ular orasida Fransiya yetakchi (30 foiz), Angliya va Italiya (28 foiz), uchinchi o‘rinda Germaniya (26 foiz) bormoqda[4].

Kalit so‘zlar: halol turizm standartlari, Yaponiyada halol turizm standartlari, Ispaniyada halol turizm standartlari, Buyuk Britaniyada halol turizm standartlari.

Parij kosmopolit shahar bo‘lib, turli madaniyat vakillari yashaydi. Fransiya G‘arbiy Yevropada eng ko‘p musulmon aholisiga ega, taxminan 5,7 million kishi (aholining taxminan 8,8%). Metropolitan viloyati - Parij aholisining taxminan 10-15 foizini musulmonlar tashkil qiladi (taxminan 1,7 million kishi). Musulmonlar Frantsiyada asrlar davomida yashab kelgan bo‘lsa-da, Jazoir, Marokash va Tunisdagi mustamlakachilik urushlaridan keyin 1954-1962 yillar oralig‘ida ko‘plab musulmon jamoalari Shimoliy Afrikadan Mag‘rib mintaqalaridan bu yerga ko‘chib kelishgan. Frantsiyadagi musulmonlar hamjamiyatining ildizlari Turkiya, Sahroi Kabirdan janubiy Afrika va Yaqin Sharqda joylashgan[5].

Yaponiya indoneziyalik sayyohlar uchun sevimli xorijiy sayyohlik markazlaridan biridir. 2017 yil boshida Yaponiyaning ikkita shahri, xususan Tokio va Osaka Indoneziyaning Skyscanner sayohat qidiruv saytida eng ko‘p qidiriladigan 10 ta sayyohlik yo‘nalishi ro‘yxatiga kiritilgan edi[2]. Osiyoning, hatto dunyoning rivojlangan davlatlaridan biri sifatida Yaponiya texnologik yutuqlarni an’anaviy madaniyatning o‘ziga xosligi bilan uyg‘unlashtiradi. Ilg‘or elektron mahsulotlar.

2003 yilda Yaponiyada "Yaponiyaga tashrif buyurish" dasturi mavjud bo‘lib, u chet ellik sayyohlar tashrifini ko‘paytirishga qodir. Dasturda Yaponiya dunyoning 14 davlatini, xususan, Germaniya, Gonkong, Buyuk Britaniya, Kanada, Avstraliya, Fransiya, Koreya, Malayziya, Tailand, Singapur, Tayvan, Xitoy, Indoneziya va AQShni maqsad qilgan. Bu maqsadda Yaponiyaga tashrif buyuradigan bir qancha musulmon sayyohlar ham bor. Musulmon sayyohlar bilan Yaponiya halol turizmni ochishga va halol turizmni rivojlantirishga qaror qildi. Garchi yapon jamiyatining o‘zida shintoizm e’tiqodi hukmron bo‘lsa-da, yaponlar halol turizmida muvaffaqiyat

qozonishga harakat qilmoqda. 2016-yilda Abu-Dabida bo‘lib o‘tgan “World Halal Tourism Award” tanlovida Yaponiya tomonidan qo‘lga kiritilgan bir qancha mukofotlar shundan dalolat beradi.

Buyuk Britaniya musulmon sayohatchilar orasida mashhur joy bo‘lib, musulmonlarning katta qismi yashaydi. Ularning aksariyati Angliya va Uelsda yashaydi. Islom mamlakatdagi ikkinchi yirik dindir. Osiyo va arab mintaqasi bilan uzoq tarixga ega bo‘lganligi sababli, aksariyat shaharlarda ko‘plab etnik elatlardan tashkil topgan muhim musulmon jamoalari mavjud, ammo ularning aksariyati ingliz-osiyolikdir. Bu shaharlarda namozxonalar mavjud, ammo ba’zi hududlarda halol oziq-ovqatlarni topish oson bo‘lmasligi mumkin. Shaharlarning aksariyati halol turizm standartlariga mos sharoitlarga ega. Quyida Buyuk Britaniyadagi eng yaxshi halol turizm yo‘nalishlaridan bir nechtasi keltirilgan (Halol Trip tomonidan tuzilgan).

Angliya poytaxti London dunyodagi eng ko‘p sayyohlar tashrif buyuradigan shaharlardan biri bo‘lib, mamlakatdagi eng ko‘p musulmon aholi yashaydi. Bu kosmopolit shahar butun dunyodan tashrif buyuruvchilarni, shu jumladan musulmonlarni ham o‘ziga tortadi. London o‘zining ko‘plab mehmonlariga juda ko‘p narsalarni taklif qiladi: diqqatga sazovor joylar, muzeylar, galereyalar, bog‘lar va savdo markazlari. Londonga tashrif buyurgan musulmon sayohatchilar ibodatxonalarni osongina topishlari mumkin, shaharda ko‘plab masjidlar va islom markazlari mavjud. Halol taomni topish qiyin emas, turli xil taomlarni taklif qiluvchi halol restoranlarning katta tanlovi mavjud.

Luton London shimolida joylashgan yirik shaharchadir va Buyuk Britaniyadagi yana bir halol turistik destinasiyasi hisoblanadi. Bu yerda turli etnik kelib chiqishi bo‘lgan, lekin asosan osiyoliklardan iborat bo‘lgan katta miqdordagi musulmon aholi istiqomat qiladi. Shuningdek, Bury Parkda Osiyo halol restoranlarining keng kontsentratsiyasi mavjud. Shaharda 20 dan ortiq masjidlar mavjud.

Blekbern Buyuk Britaniyadagi musulmonlarning eng ko‘p aholisiga ega, Londondan tashqari, bu mamlakatga tashrif buyuradigan musulmon sayohatchilar uchun yana bir yaxshi destinasiya. Blekbern bo‘ylab 40 dan ortiq masjidlar joylashgan va halol restoranlarni topish qiyin emas.

Birmingem, Londondan keyin ikkinchi eng gavjum shahar, etnik va madaniy jihatdan xilma-xildir. Shahar musulmon mehmonlariga halol turizm ob’ektlarini taklif qiladi: 150 dan ortiq masjidlar, Janubiy Osiyo, O‘rta er dengizi va arab taomlarini taklif qiluvchi halol restoranlar.

Quyida musulmon sayyohlar Buyuk Britaniyaga kelishiga oid bir necha asosiy sabablar keltirilgan:

• Kiruvchi musulmonlar sonining o‘sishi 3,0 foizni tashkil etgan bo‘lib, Musulmon sayyoh Buyuk Britaniyaga sayohat qilishni afzal ko‘radi, chunki u halol oziq-ovqat va masjidlar kabi asosiy ehtiyojlarni qondiradi;

• 2020 yilga kelib musulmon ziyoratchilarning umumiy soni 2,47 millionni tashkil etgan, 2014-yilda esa musulmonlar soni 2,08 millionni tashkil etgan edi.

• Kelgusi besh yil ichida musulmon sayyohlar jami kelganlarning ulushi sifatida jami kelganlarning 8,4 foizini tashkil qiladi. Bu shuni anglatadiki, Buyuk Britaniyaga sayohat qilgan har o‘ninchi sayyohdan biri musulmon bo‘ladi. Yevropa Ittifoqining barcha mamlakatlari orasida bu eng yuqori foizlardan biri bo‘lishi mumkin. Yaqin Sharqdan kelgan sayyohlar Buyuk Britaniyaga sayohat qilishni afzal ko‘radilar.

Musulmon sayohatchining halol turizm standartlariga asoslangan ehtiyojlari:

a. Halol oziq-ovqat: Halol oziq-ovqat butun mamlakat bo‘ylab mavjud. Birlashgan Qirollikdagi aksariyat mahalliy halol restoranlar va yemakxonalar ham o‘z veb-saytlariga ega va yaxshi onlayn obro‘ga ega. Bundan tashqari, musulmon sayohatchilarga halol oziq-ovqatlarni qayerdan topish mumkinligi haqida foydali ma’lumot beruvchi bir nechta onlayn ma’lumotnomalar ham mavjud. Ikki halol hokimiyat quyidagilardir:

• Halol Oziq-ovqat Jamg‘armasi (HFF), veb-sayt (www.halalfoodfoundation.co.uk) notijorat, ro‘yxatdan o‘tgan Buyuk Britaniyadagi xayriya tashkilotidir. Ularning maqsadi – “halol” tushunchasini o‘quv sxemalari, seminarlar va o‘quv materiallari orqali ommaga yanada qulayroq va ma’lum qilish;

• Halol sertifikatlashtirish organi axborotning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi va

• Halalfoodauthority.com. Halol Oziq-ovqat Authority (HFA) ro‘yxatdan o‘tgan xayriya tashkilotining tijorat qanoti sifatida faoliyat yurituvchi mustaqil, ixtiyoriy, notijorat tashkilotdir. Musulmon sayyohlarni jalb qilish uchun restoranlarda “Halol” logotipi namoyish etilmoqda.

b. Ibodatxonalar: Buyuk Britaniyada ko‘plab masjidlar mavjud. Londonda 345 dan ortiq masjidlar joylashgan va London g‘arbiy dunyoning boshqa shaharlariga qaraganda eng ko‘p masjidlarga ega ekanligi taxmin qilinmoqda. Keyingi o‘rinda Birmingem shaharda 154 dan ortiq masjidlar joylashgan.

c. Ramazon xizmatlari: Ramazon xizmatlari turli masjidlarda qoniqarli tarda xizmat ko‘rsatiladi. Barchaga iftorlik beriladi. Yosh musulmonlar do‘stlari bilan restoranlarda ovqatlanishni afzal ko‘radilar. Bu restoranlarni bufetni o‘z ichiga olgan maxsus iftorlik menyularini taklif qilishi bilan ajralib turadi.

e. Halol bo‘lmagan faoliyat mavjud emas: Buyuk Britaniyada o‘z madaniyatining bir qismi sifatida ichish uchun ko‘p sonli barlar va boshqa shunga o‘xshash muassasalar mavjud bo‘lganligi sababli, musulmon sayyohlar mehmonxonalari ichimlik joylariga yaqin joyda joylashganmi yoki yo‘qligini so‘rashni boshlaydilar.

f. Dam olish maskanlari va shaxsiy hayot sharoitlari: Bular bir nechta tanlangan mehmonxonalarda erkaklar va ayollar uchun taqdim etiladi. Biroq, bu butik

mehmonxonalar tomonidan taklif qilinadigan keng amaliyot emas. Aksariyat mehmonxonalar bunday xizmatni taklif qilmaydi.

Ispaniyadagi halol turizm 2014 yilda mamlakatning barcha turizmining 4 foizini tashkil etgan bo‘lib, 2,6 million sayyohni tashkil etadi. Ispaniya musulmon sayyohlar eng ko‘p tashrif buyuradigan o‘n oltinchi davlat bo‘lib, mamlakat har yili Ispaniya Halal Expo ko‘rgazmasini o‘tkazadi. Biroq, Muslim Travel Index 2021 ma’lumotlariga ko‘ra, Ispaniya halol turizm uchun mos yo‘nalishlar bo‘yicha 35-o‘rinni egalladi, faqat Yevropada Buyuk Britaniya (25-o‘rin), Frantsiya (31) va Belgiya (32) tomonidan ortda qoldi. Ro‘yxatga olingan o‘sish yillik o‘rtacha 8,5% ni tashkil qiladi. Bu Ispaniya Islom kengashini Innova Tax Free Group bilan hamkorlikda Halal International Tourism (HIT) onlayn platformasini yaratishga olib keldi. Ushbu platformaning maqsadi Ispaniyada halol turizmni xalqaro miqyosda targ‘ib qilishdir. Bundan tashqari, HIT hisob-kitoblariga ko‘ra, ushbu turizm bo‘shlig‘iga sarflangan xarajatlar 2020 yilda turizmga global xarajatlarning 13 foizini tashkil qiladi.

Ispaniya bo‘yicha halol turizm bo‘yicha destinasiyalarning aksariyati Andalusiya va Kosta-del-Sol mintaqalariga tegishli. An’anaga ko‘ra, Ispaniya madaniyatlarning inklyuziv va yahudiylar, nasroniylar va musulmonlar o‘rtasidagi ittifoqni taklif qilmoqda.

Andalusiya o‘zining islomiy o‘tmishidan tashqarida yashashni davom ettirmoqda. Qadimgi poytaxtda nafaqat eng mashhur Algambra kurorti, balki islomni qabul qilgan marokashlik muhojirlar va ispaniyaliklarning katta aholisi istiqomat qilib kelmoqda.

Granada va Andalusiyadagi faoliyati bilan bir qatorda, Andalusian Legacy Foundation Marokash, Tunis, Jazoir va Mavritaniyada ko‘rgazmalar, konferentsiyalar va sayohatlar uyushtirish orqali Ispaniya va Mag‘rib o‘rtasidagi iqtisodiy va madaniy almashinuvlarga yordam berdi. Jamg‘armaning asosiy vazifasi "Marokash va Ispaniya o‘rtasidagi boshqaruv resurslari va iqtisodiy oqimlari bilan belgilangan saroylar tarmog‘ini saqlash" deb hisoblaydi.

Bundan tashqari, Ispaniya MasterCard va CrescentRating tomonidan ishlab chiqilgan Global Musulmon Sayohat Indexiga ko‘ra, sayohatchilar tomonidan qadrlanadigan Yevropaning to‘rtinchi eng yaxshi yo‘nalishi bo‘ldi. Bundan tashqari, Global Muslim Travel Index ma’lumotlariga ko‘ra, xizmatlar, qulayliklar, turar joy imkoniyatlari va xavfsizlik kabi jihatlarni hisobga olgan holda, Ispaniya ushbu sayyohlar tomonidan eng ko‘p qadrlanadigan Yevropa destinasiyasi sifatida to‘rtinchi o‘rinni egalladi.

Ispaniyada 200 dan ortiq kompaniya sertifikatlangan, jami 300 ta mahsulot halol sifatida sertifikatlangan. Halol instituti butun dunyo bo‘ylab bir qancha tashkilotlar uchun tasdiqlangan va e’tirof etilgan bo‘lib, musulmon federatsiyalari, islom jamoalari va assotsiatsiyalari, iste’molchilarni ifodalovchi Valensiya Islom madaniyat markazi, Vida Halal va boshqalar bilan hamkorlikda ishlaydi. Ispaniya. Bundan tashqari, 2013

yil noyabr oyidan boshlab Ispaniya Standartlashtirish va Sertifikatlash Assotsiatsiyasi Halol instituti bilan hamkorlikni boshladi va shu tariqa Ispaniyada boshlangan oziq-ovqat zanjirining halol jihatlari bo‘yicha yangi standartlashtirish faoliyatini olib bordi.

Islom musulmon bo‘lmaganlar uchun shariat qonunlari musulmonlar uchun hukm qilgan narsaga rioya qilishga majbur emas deb hisoblaydi. Biroq, shariat qonunini tatbiq etishda ko‘rinadigan foydalilik "ko‘pincha musulmon bo‘lmaganlar uchun shariat qonunlaridan bahramand bo‘lishda ishtirok etishlari uchun savdolashuvchi kuchdir", shu jumladan, bu holatda Halol turizm [3]. Boshqa diniy madaniyatlar bilan solishtirganda islom madaniyatining o‘ziga xosligi ham ko‘pincha asosiy e’tiborni tortadi. Shuning uchun, Halol turizmni musulmon bo‘lmaganlarga ham loyihalashtirish muammo emas. Musulmon sayyohlarning dam olishlariga xalaqit bermasa, ayrim hududlardagi xizmat farqlari ishlab chiqaruvchilar tomonidan hisobga olinishi kerak. Battor shuningdek, ishlab chiqaruvchilar musulmon bo‘lmagan sayyohlarga Halol turizmi qoidalarini buzishga olib keladigan chalkashliklarga duch kelmasliklari uchun Halol turizm tushunchasi bilan bog‘liq tushunchani taqdim etishlari mumkinligini ta’kidladi[1].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Battour, M. (2017). Halal tourism and its impact on non-Muslim tourists’ perception, trip quality and trip value. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 00–00. Retrieved from https://doi.org/10.1108/IJCTHR-02-2017-0020

2. Dwianthony, P. (2017). *https://www.skyscanner.co.id/berita/10-destinasi-terpopuler-di-2017-bagi-orang-indonesia*.

3. El-Gohary, H. (2016). Halal tourism, is it really Halal? *Tourism Management Perspectives*, 19, 124–130. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.12.013

4. https://www.travel-impact-newswire.com/2016/10/first-british-ambassador-performs-hajj-with-syrian-wife/

5. https://en.halalbooking.com/halal-hotel-paris/l/1384